

KISS ESZTER

Siklós város fejlődésének és településszerkezetének vizsgálata

Konzulens: Körmeny Imre

Absztrakt

Dolgozatomban azon vizsgálati lehetőségek bemutatására törekedtem, amelyek segítségével egy település szerkezetének kialakulása, az ezt meghatározó adottságok és lehetőségek feltárhatók, megismerhetők, továbbá az ezekből nyert ismeretek segítséget nyújthatnak a távlati településfejlesztéshez. Céлом volt mindezt egy értékes, ám talán kevésbé ismert dél-baranyai település példáján végigvezetni. Siklós barátságos, vendégváró történelmi városunk, mely máig őrzi kisváros jellegét, ami hosszú évszázadok alatt jött létre és maradt fenn épületeiben, utca- és térhálózatában, társadalmi, gazdasági szerkezetében, kulturális örökségében. Településszerkezetéből és épületeiből a megfelelő módszerekkel kiolvasható a múltja, amit megismerve megérthető jelene és meghatározható jövője is. Kutatásomat korábban megjelent tanulmányok, történelmi összefoglaló művek, történelmi térképek, korai leírások és ábrázolások, légifotók, talajmechanikai szakvélemények, valamint a hatályos szabályozási tervek alapján végeztem.

Kulcsszavak: Siklós, településtörténet, településtervezés, településszerkezet, környezeti adottságok, talajmechanika

Bevezetés

Egy település életének velejárója területének növekedése, a településszerkezet folyamatos változása, átalakulása. A településtervezés során fontos megismerni e rendszer kialakulásának okait, hogy ezen ismeretek is hozzájárulhassanak a jövőbeni szabályozások során a jelenlegi szerkezet fejlesztéséhez, a meglévő értékeket megőrző változtatásához, valamint új értékeket terem-

tó bővítéséhez. Tanulmányomban egyik dél-baranyai történelmi kisvárosunk, Siklós településszerkezetének változását, történelmi fejlődését, valamint az ezt meghatározó legfontosabb földrajzi, természeti tényezőket kutattam.

A következetes fejlesztési célkitűzések meghatározása, a különböző programok tervezése és megvalósítása lényeges része a települések igazgatásának, irányításának. Minden egyes beavatkozás hatással van az adott település lakosainak életkörülményeire, mindennapjaira és jövőbeni lehetőségeire egyaránt, a fizikai környezet pedig jelentős mértékben meghatározza a városi társadalom összetételét, felépítését, hangulatát. A fejlesztési döntések tehát nagy felelősséggel járnak, megfelelő megalapozásuk így különösen fontos. A településtervező kiemelkedő szerepet játszik ebben a folyamatban. Munkája a társadalom jelene és jövője szempontjából egyaránt felelősségteljes, hiszen előzetesen ismeretein alapuló tervei, javaslatai nagyban meghatározzák az adott településen lakók jövőjét. Dolgozatomban olyan vizsgálati módszerek bemutatására törekedtem, amelyek a településtervezés összetett folyamata során segítenek megismerni a település múltját, megérteni jelenét, valamint meghatározni távlati fejlesztési lehetőségeit.

A VIZSGÁLAT CÉLKITŰZÉSE ÉS MÓDSZEREI

A dolgozat célja bemutatni a siklói településszerkezet kialakulásának főbb állomásait, feltárva a múltbeli változásokat, és a jövőbeli fejlődési lehetőségeket meghatározó tényezőket.

A vizsgálódás a földrajzi elhelyezkedés és természeti környezet meghatározásával indult, annak okait kutatva, hogy őseink miért éppen ezt a helyet választották a letelepedésre, majd később a várépítésre. Ehhez korábban megjelent tanulmányok, légifotók és talajmechanikai szakvélemények elemzése nyújtott segítséget. A továbbiakban a történeti múlt feltárása, és ennek tükrében az utca- és térrendszerek elemzése volt a célom, amit elsősorban katonai felmérések és korai ábrázolások alapján, valamint a már megjelent történeti összefoglaló művekre alapozva végeztem el. Itt említendő meg, hogy bár a történeti leírásokban elkerülhetetlenül szó esik a településszerkezet alakulásáról, arról önálló leíró művet nem találtam, így ez a dolgozat ennek

rövid áttekintésévé, összefoglalásává, valamint részletesebb kutatásának alapjává válhat. A kutatás során vizsgáltam a különböző települési rétegek egymásra rakódását, ezek nyomainak mai fellelhetőségét, továbbá a megmaradt építészeti örökség településen belüli elhelyezkedését, talajmechanikai fúrások, régészeti lelőhelyek, műemlékek és egyéb védett épületek adatainak felhasználásával.

SIKLÓS ELHELYEZKEDÉSE ÉS A TELEPÜLÉS KIALAKULÁSÁRA, ALAPRAJZI FEJLŐDÉSÉRE HATÓ KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

Siklós dél-dunántúli kisváros, a Siklósi kistérség központja, Péctől való távolsága (légvonalban) körülbelül 35 km, míg a Dráva folyótól – és így a magyar-horvát határtól – mintegy 15 km-re található. 1977-től viseli a városi rangot. Néessége a 2010-es adatok alapján 9700 fő, területe 51 km²,¹ népsűrűsége 190 fő/km².

A város a Villányi hegység déli előterében, a Tenkes hegy lábánál, lösszel borított pleisztocén hegylábi fennsík és a Dráva hollócén árterének határán fekszik, 92-132 m tengerszint feletti magasságon.² Telepítő tényezőkként a terület kedvező domborzati, klimatikus és vízrajzi viszonyait, gazdag vadállományát, majd a tatárjárás után egyre fontosabbá váló, harcászati és védelmi szempontból kedvező adottságait említhetjük. A település magvát képező vár a hegység déli előteréből 35-40 m-rel kiemelkedő mezozoos mészkőrögön („sasbércen”) épült fel a XIII. században. A Várhegynek a Dráva felé eső oldala 30-40 %-os meredekségű, jól védhető, azonban a hegylábi lejtő felé kevésbé meredek, így alkalmas a letelepedésre és a település későbbi terjeszkedésére. A Várhegy déli oldalán meleg vizű forrás tör fel, ami a Villányi-hegység előterében húzódó „termál-vonal” tagja,³ évszázadok óta használják ivásra, fürdésre, léte már az ókori telepek létrejöttében is szerepet játszott.

¹ VÁTI NONPROFIT KFT: *Dél-Dunántúli régió/Baranya megye/Siklósi kistérség/Siklós. Települési helyzetkép*

² GYENIZSE PÉTER-LOVÁSZ GYÖRGY: A természeti környezettípusok és a települési alaprajz kapcsolata Baranya megye déli részén. *Földrajzi Értesítő* 1996. XLV. évf. 3-4. füzet. 198. o.

³ GYENIZSE PÉTER: *A természeti adottságok hatása a délkelet-dunántúli települések fejlődésére*. Intézet. Pécs, 2010, PTE-TTK Földrajzi Intézet. 198. o.

Az említett telepítő tényezők látszólag már önmagukban is egyértelműsítik a település mai helyének kialakulását, ezt és a későbbi terjeszkedési lehetőségeket azonban leginkább a földtani viszonyok, valamint a talajvizek felszínhez való közelsége határozta meg és határozza meg ma is. A továbbiakban ezek kerülnek rövid bemutatásra.

FÖLDTANI VISZONYOK

Rétegtani szempontból a területen előforduló legjellemzőbb kőzetrétegek a dolomitok és a mészkövek, ez utóbbiakra több bánya is települt a történelem folyamán. A hegylábi területek felé fokozatosan vastagszanak a fiatalabb, laza fedőüledékek, amelyek közül a legfontosabb a pleisztocén korú lösz jelenléte egészen a Dráva egykori árteréig. Geotechnikai megnevezéskor ezt a réteget többnyire iszapos homoklisztnek vagy homoklisztes iszapnak említik.⁴ Egykor az egész Villányi-hegységet boríthatta, később az erózió hatására a gerinc környezetéből jelentős mértékben lepusztult. Mivel közismerten jó termőtalajnak számít, elterjedését Siklós környékén jól mutatják a szőlőművelésbe bevont területek.

A lösz, löszvályog előfordulásának legdélebbi határa a 95 m-es szintvonal. Siklós belterületi részein ezek a rétegek a vizsgált fúrások és feltárások alapján többnyire homokos, homoklisztes és agyagos iszap formájában jelennek meg, helyenként lejtőtörmelek közbeékelődésével.⁵ A történelmi városmag területén antropogén feltöltéstalajjal található – ezekről a dolgozat következő alfejezetében részletesen szó esik.

A városközponttól délre fekvő területeken már a Dráva folyó által lerakott fiatal hordaléktalajokkal találkozunk. Leginkább a kavicsos homok, homok, homokliszt, néhol iszap és sovány agyag jellemző. A hordalékos rétegsorozat a várostól távolodva és a Drávához közelítve folyamatosan vastagodik. Ezek a talajok gyenge teherbírásúak, magas víztartalmúak, nem fagyállóak, így az építkezés ezeken a területeken nem javasolt.⁶ Mivel

⁴ Dr. Balázs Ferenc geotechnikai szakmérnök szíves közlése nyomán.

⁵ Dr. Balázs Ferenc szíves közlése és a rendelkezésemre bocsátott fúrászelvények tanulmányozása nyomán.

⁶ Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

a város a történelem során mindig alkalmazkodott a természeti adottságokhoz, így az egykori ártér felé nem jellemző a területi növekedés.

A földtani adottságok a növekedés irányának korlátozása mellett a már meglévő épületállományra is veszélyeket jelenthetnek. A mészkőfelszínekre jellemző barlangok, valamint a löszbe, löszvályogba mélyített pincék a város számos pontján, elsősorban a Várhegy környezetében és a szőlőterületeken jelenthetnek előre nem látható veszélyforrást. A löszpartok leválása, megcsúszása a hegyoldalakon elsősorban a 130 mBf. szintnél magasabb területeken jellemző, így itt lakóterületek kialakítása, nagy külterületi telkek feldarabolása és belterületbe vonása nem ajánlott.⁷ A Várhegy környékén, a vár alatti falak teherviselő talajainak geológiai tulajdonságai, és az azokat károsan befolyásoló mesterséges beavatkozások okoznak omlás formájában felszínmozgásokat. Ez a probléma legfőképpen a Várhegy meredekebb, déli oldalán, a Várajla utcában tapasztalható, ahol az egykori Cigányváros házai szinte magára a várfalra tapadva épültek.

AZ ANTROPOGÉN FELTÖLTÉSEK VIZSGÁLATA

TALAJMECHANIKAI FŰRÁSOK EREDMÉNYEINEK FELHASZNÁLÁSÁVAL

Siklós belterületén a természetes keletkezésű löszös felszín többnyire erősen bolygatott, jelentősebb (helyenként 1-5 m) vastagságú antropogén feltöltés fedí. A nagy vastagság oka az egykori agyagnyerő gödrök, árkok, pincék feltöltéséből származik.⁸ Ezen antropogén feltöltésekre általában elmondható, hogy textúrájukban erősen inhomogének, gyakran nagyon magas, az 50 %-ot is meghaladó a mesterséges vázanyag (murva-, kavics- vagy téglatorrmelék) részaránya.⁹ Összetételük és helyenkénti kivastagodásuk miatt nem jelentenek megbízható alapozási lehetőségeket. Siklós területén a Balázs Mérnök Iroda Bt. végzett talajmechanikai vizsgálatokat 2002 és 2009 között.¹⁰ Az általam vizsgált talajmechanikai szakvélemények a város különböző,

⁷ Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

⁸ Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

⁹ GÉCZI RÓBERT: *Városi talajok*. 2007.

¹⁰ A fúrásszelvényeket is tartalmazó általános talajmechanikai szakvéleményeket Dr. Balázs Ferenc bocsátotta rendelkezésemre.

más-más történelmi múlttal rendelkező területein található telkeken készültek. Elemzésük alapján megállapítható, hogy emberi tevékenység hatására létrejött felszíni feltöltéstalajjal Siklós belterületének jelentős részén találkozhatunk, a feltöltés vastagsága pedig összefüggésbe hozható a történelmi múlttal. A vizsgált helyszínek: a várfalon belül található Batthyány Kázmér u. 3., a középkori város területén álló Kálvin utca 31., az ún. palánkon kívüli, de még a történelmi belvároson belül található Felszabadulás út 26. és a már a XX. századi újszerű, telepes beépítés által meghatározott területen fekvő Gyúdi út 8.

A Batthyány K. u. 3. szám a római katolikus plébániahivatal épülete. A telek a település elsőként kialakult utcáinak egyikében található, tehát már megközelítőleg a XV. századtól lakott, és őrzi ősi formáját. A talajfúrás kimutatta, hogy -1,8 méterig laza, antropogén eredetű, sötétbarna téglatörmelékes agyagos iszap alkotja a talajt, amely alatt közepesen tömör sötétbarna, sovány agyag, alatta pedig -5,2 méterig világosbarna, homoklisztes iszap, tehát pleisztocén eredetű lösz található. A Kálvin u. 31-es számú épülethez tartozó ingatlan a középkori-kora újkori város keleti szélén, az egykori palánkon belül állt. Itt a fúrások 1,1-1,7 méter mélységben mutattak ki barna (feketepikkelyes, téglá- és kőszemcsés) homokos iszap feltöltést, ami alatt – felülről lefelé haladva – 0,8-2,2 m vastagságban szürkésbarna, homoklisztes iszap, 0,4-1,0 m vastagon barna, agyagos iszap, majd 0,4-1,0 m vastagságban vörösbarna iszap réteg található. A legfelső, antropogén eredetű, alapozásra alkalmatlan talajréteg a környéken több épületben is károsodást okozott. A sérülések egyetlenlen épületsüllyedésre utalnak, aminek oka egyrészt a talaj nedvességtartalmában, másrészt a rétegek inhomogenitásában keresendő.¹¹

A Felszabadulás út 26-os számú saroktelken áll a századforduló Siklósának egyik legimpozánsabb épülete, az egykori Kölcsönös Segélyező Egylet székháza. A telken végzett fúrások jelentős vastagságú antropogén feltöltés nyomát mutatják. A három fúrás három különböző típusú és mélységű feltöltéstalajt jelzett. Az antropogén feltöltések 1,9-3,1 m mélységig mutathatók ki, a legmélyebb szelvényben a szürkésbarna kötörmelékes, apró-

¹¹ Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

kavicsos iszapfeltöltés egészen 3,1 m-től 6,2 m mélységig lenyúlik. Feltehetően ez, a palánkon korábban még éppen kívül eső, de a XVIII. századtól kezdve jelentős fejlődésen keresztülment, frekventált helyen található telek és környéke mehetett át a legtöbb változáson és folyamatos emberi alakításon. A korábban létrejött utcák már kialakultak, épületállományuk nem cserélődött jelentősen, így ilyen nagy mértékű feltöltés sem keletkezhetett, a később beépült területeken pedig beépítésük előtt nem volt számottevő az emberi beavatkozás.

A város belterületének nyugati, csupán a XX. század közepétől beépítetté vált részén, a Gyúdi út 8-as szám alatt található a városi könyvtár. A telken a fúrások tapasztalatai alapján az antropogén feltöltés -1,2 méterig tart, az ennél mélyebb, -2,2 méterig lenyúló barna kő- és téglatörmelékű iszapfeltöltéssel az udvar dél felé lejtő felszínét egyenlítették ki.¹² Az antropogén réteg alatt barna (homokos) iszap és barna iszapos sovány agyag, agyagos iszap réteg található. A telek környezetében általában eredetű épületkár nyomok nem tapasztalhatók, ami a talaj megfelelő minőségét jelzi.

A TALAJVÍZ SZEREPE

A felső-pleisztocénben a Villányi-hegység erőteljes emelkedése a hegység közelébe kényszerítette a Drávát, majd a holocén mozgások ismét délre terelték a folyót.¹³ Ennek köszönhetően a településtől délre egy morotvával, és morotvaközi homokhát-ságokkal tarkított síkság maradt a folyó nyomában, ami a XVIII-XIX. századi folyószabályozások és a Lanka-csatorna kiépítése ellenére továbbra is vizenyős, belvízveszélyes terület maradt. A települések már az őskortól kezdve ebből a lápos területekkel borított ártérből kiemelkedő „nyergeken”, dűlőkön jöttek létre. A folyó egykori, legészakibb mederfalát a 95-100 méteres szintvonalak közötti tereplépcső jelenti.

Az a természeti tulajdonság, amely kezdetben indukálta a lakott hely kialakulását (hiszen a kiemelkedő Várhegyet délről és nyugatról körülvevő vizenyős területek kiváló védelmet biztosítottak), a későbbiek folyamán a település terjeszkedésének gátjá-

¹² Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

¹³ GYENIZSE: *A természeti adottságok hatása...* 193. o.

vá vált. Az egykori ártéren ugyanis nem csak a hordaléktalajok tömörsége, hanem a magas talajvízszint is problémát jelent az építkezésekkor, a talajvíz egyes homokos területeken akár már 2 méteres mélységben is megjelenhet.¹⁴ Az ártér ezen adottságai szoros összefüggésbe hozhatók a településszerkezet alakulásával. Megfigyelhető, hogy Siklós beépített területének déli határa szinte egybeesik a 95 m-es szintvonallal.¹⁵ A város dél-délnyugati irányú terjeszkedést megakadályozza a Dráva ártere, a település napjainkban is kerüli az ármentesített, de ma is nedves környezetet. A város fejlődése leginkább észak-északnyugati irányban, a Villányi-hegység előterében húzódó enyhén lankás hegylábi területek és a délies kitettséű lejtők felé képzelhető el.¹⁶ A felszínmozgások miatt azonban ezeken a lejtőkön is érdemes kerülni a 130 méteres szintvonal feletti területek beépítését. Összefoglalva elmondható, hogy a távlati településfejlesztést a földrajzi adottságokhoz leginkább alkalmazkodóan a 95-130 m tengerszint feletti magasságú területsávon célszerű előirányozni.

TOVÁBBI TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK HATÁSAI A TELEPÜLÉSRE

Siklós városa „organikus” fejlődése során kénytelen volt alkalmazkodni a természeti adottságokhoz, a település ősi magja még szerves kapcsolatban állt természeti környezetével. Napjainkban is megfigyelhető, hogy a belváros legősibb utcái (a mai Felszabadulás út, Ady Endre utca, Kuluk köz, Deák Ferenc, Berzsenyi, Magyar, Vörösmarty és Kálvin utcák) igazodnak a szintvonalakhoz, a későbbi terjeszkedés során létrejött dűlőutak pedig a hegyoldali deráziós¹⁷ völgyek futását követik.¹⁸ A XX. században kiépített utcák azonban szabályos vonalvezetésükkel már alig veszik figyelembe a terepadottságokat.

A terület híres borvidék, amit szintén a helyi domborzati és az ebből fakadó klimatikus adottságoknak köszönhet: a Villányi-hegység meredek, lösszel és löszös lejtőüledékkel fedett déli

¹⁴ Dr. Balázs Ferenc közlése nyomán.

¹⁵ GYENIZSE: *A természeti adottságok hatása...* 202. o.

¹⁶ GYENIZSE: *A természeti adottságok hatása...* 202. o.

¹⁷ Deráziós völgy: Aprózódás, mállás révén létrejött közettörmelék tömegmozgásos folyamati által kialakult völgy.

¹⁸ GYENIZSE: *A természeti adottságok hatása...* 202. o.

kitettségű lejtői évszázadok óta ideális terepet biztosítanak a hagyományos szőlőművelésnek.¹⁹ A táji adottságokból fakadóan a település helyzeti energiája is kedvező. Két eltérő természeti táj határán való fekvése a kereskedelem szempontjából hozta előnyös helyzetbe a kisvárost, amely már a középkorban élénk vásárközponttá vált, a XIX. században pedig évente többször országos vásárnak adott helyet.

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE ÉS A VÁROSFEJLŐDÉS FONTOSABB ÁLLOMÁSAI

Siklós és környékének története egészen az őskor korai korszakáig, a paleolitikumig (őskőkorszak) nyúlik vissza. A település határában fellelt régészeti emlékek tanúskodnak arról, hogy őskori és ókori őseink idejében más képet mutatott a természeti táj és eltérő telepítő tényezők játszottak szerepet a korai telepek, falvak létrejöttében, mint évezredek múltán a középkorban. A keves leletanyagból arra következtethetünk, hogy ekkor még nem volt kiemelt jelentősége a Várhegynek és szinte alig találunk korai letelepedés nyomait őrző lelőhelyeket a város mai belterületén – bár elképzelhető, hogy csak részletes kutatások hiányában nincsenek pontosabb információink a terület korai történetéről. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a mai helyén fekvő város létrejötté csupán a XIII. században kezdődött meg, majd a török hódoltság és a visszafoglaló harcok viharait átvészelve a XIX. században indult rohamos fejlődésnek.

AZ ŐSKORTÓL A XIII. SZÁZADIG

Végigtekintve a régészeti lelőhelyek során, látható, hogy elődeink a különböző korokban a környék más-más területeit választották lakóhelyül. Ennek a változásnak elsődleges oka a természeti környezet koronkénti módosulása lehetett, amely leginkább a Dráva árterének változásában, a folyómeder vándorlásában és az ezt követő löszös feltöltődésben mutatkozott meg. Mivel a terület jelentős része ekkor mocsaras, lápos ártér volt, tisztán kivehető, hogy őseink a szárazabb kiemelkedéseken hozták létre telepeiket, falvaikat. A Várhegynek ekkoriban még nem volt lényeges a védelmi, harcászati szerepe (a védelmet kellően biztosította a

¹⁹ GYENIZSE-LOVÁSZ: A természeti környezettípusok... 210. o.

környező vízjárta síkság), az őskori és ókori ember számára nem volt vonzó lakhely, feltehetően nehéz megközelíthetősége, meredek hegyoldalai miatt. Az egyes korok legfontosabb lelőhelyeit az **1. ábra** foglalja össze.

1. ábra. Régészeti lelőhelyek Siklós közigazgatási területén
*(Készült NAGY: Siklós területének története.... alapján, a topográfiai térkép
 forrása: TÉKA)*

A neolitikumban (újkőkori) a legjelentősebb telepek a Nyerges- és a Széchenyi dűlő kiemelkedésein jöttek létre, a lengyeli kultúra népe élt ezeken a területeken. A Kárpát-medence déli részén megjelenő korai földművelő kultúra, a Körös-Starčevo népének jelenléte azt bizonyítja, hogy a Dunántúl déli része ez időben kedvező éghajlati, vízrajzi és talajadottságai alapján alkalmas volt a földművelésre. E nép életében azonban a földművelés mellett továbbra is fontos szerep jutott a vadászatnak és halászatnak. Telepeik ezért vizes területek közelében létesültek, ehhez pedig Siklós környezetének akkori természeti adottságai kiváló helyet biztosítottak.²⁰ Egy hosszan elnyúló, időközben löszös feltöltődés

²⁰ NAGY ERZSÉBET: *Siklós területének története a magyar honfoglalásig (Régészeti emlékek)*. In: VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 38. o.

által eltakart telepet a Gyúdi úttól északra az elkerülő út építéséhez kapcsolódó ásásokon tártak fel.

Szintén az elkerülő építésekor bukkantak rá az első ókori telep nyomára. Egy rézkori erődített telep maradványai kerültek elő a Göntér domb alatt. A településmagot északról kettős, mély árok, délen sekély árok és a természetes, vízjárta lapos védte.²¹ A bronzkorban a mészbetétes edények népének a környéken több telepe is volt: a téglagyárak területén, valamint a Várhegy lábánál fakadó forrás közelében és a mai kórház területén is felfedezték a nyomaikat. Érdekesség, hogy ebből az időszakból származó lelet került elő a várban is, ez azonban nem jelenti azt, hogy ekkor a Várhegy területe lakott lett volna. Valószínűsíthető, hogy a XIV. században Perényi nádor várépítési munkálataikor került a lelet – a mai kórház területéről kitermelt földdel együtt – a falszoros feltöltésébe.²²

A rómaiak a Kr.u. I. század közepére hódították meg Pannóniát. Siklós területén a korai római települések már meglévő vaskori és kelta telepek helyén jöttek létre. A Serena nevű katonai tábor pontos helye ismeretlen, azonban Máriagyúd határában római kori épületek nyomaira bukkantak. Feltételezhető, hogy a hegy lábánál, védett helyen, és egy forrás közelében villaépület állhatott.²³ Ettől délkeletre, a mai Iskola utca területén késő római kori temető nyomai találhatóak. E két római kori településnyom között vezethetett a római út Nagyharsány felé.²⁴

A római uralom megszűnte után a terület a hun birodalom része volt, ebből az időből azonban leletanyag Siklós területéről nem maradt ránk. A honfoglaló magyarok Baranya megyében csak a X. század utolsó harmadában telepedtek le. Kora Árpád-kori temető nyomait találták meg a Csukma dűlőben, a közelben település is lehetett. A XII-XIII. század idejéről szintén kevés emlék került elő, csupán tanyaszerű megtelepedések nyomait fedezték fel a régészek a magasabb térszíneken (Nyerges-dűlő, Rákóczi-dűlő, Schneider tanya területén). A várról és a hozzá tartozó településről ebből az időszakból még nincs forrásunk.

²¹ NAGY: *Siklós területének története...* 40. o.

²² Nagy Erzsébet szóbeli közlése nyomán.

²³ NAGY: *Siklós területének története...* 51. o.

²⁴ Nagy Erzsébet szóbeli közlése nyomán.

A KÖZÉPKOR: SIKLÓS SZÜLETÉSE

A siklósi vár és a névadó Siklósi család első említése a XIII. század második feléből származik. A Kán nemzetségbeli Siklósiakat, mint baranyai nemesi családot elsőként egy 1251-ben kelt oklevél említi,²⁵ míg a vár először egy 1294-es oklevélben szerepel. Építésének pontos ideje homályba vész, Font Márta feltételezése szerint 1270 körül épülhetett,²⁶ ettől kezdve pedig alapvetően meghatározta a tövében kialakuló váraljai település fejlődését. Az ekkor épült belsőtornyos vár egy lakótoronyból és a hozzá kapcsolódó melléképületekből, valamint egy erős kaputoronyból állt, körbe védőfal-gyűrű övezte. Ez megfelelt a tatárjárás utáni várépítési szokásoknak, az e korból fennmaradt várak megjelenése alapján következtethetünk rá, hogy a siklósi vár ekkoriban egy kőből készült, kifele zárt, magas, védőoromzatos épület volt, az oromzat mögött védőfolyosóval. A kapukon át szűk kapuszoroson át lehetett az udvarba jutni, ahova az épület ablakai is néztek.²⁷

A várat 1387-ben Zsigmond király elkobozta a Siklósiaktól, majd 1395-ben a Garaiaknak adományozta. Garai Miklós, aki 1402-1433 között az ország nádora volt, családi birtokközpontjává tette Siklóst és megkezdte a vár gótikus várkastéllyá alakítását. Az épületet kibővítette, az U alakú szárnyak egy belső udvart fogtak közre, ekkor épült a gótikus várkapolna is az épület délkeleti oldalán. Garai Miklós idején vált az addig belsőtornyos vár szabálytalan alaprajzú külső tornyos várrá: új, pártázatos lőréses, kerek tornyokkal tagolt várfal épült, amit körben vizesárok is védett. Ez a közel 1 km hosszúságú külső várfal egy kisebb középkori város nagyságú ovális területet fogott közre.²⁸ Erre az időszakra tehetjük a váralja település létrejöttét. A külső és a belső várfal között létrejött település utcahálózatáról egyetlen forrásunk a Joseph Haüy császári hadmérnök által 1686-ban készített felmérés **(2. ábra)**. A külső várfal védelmében létrejött település-mag alig pár utcából állt. Ezek az utcák elsősorban a belső vár, valamint az ovális terület déli részére épült templom és kolostor

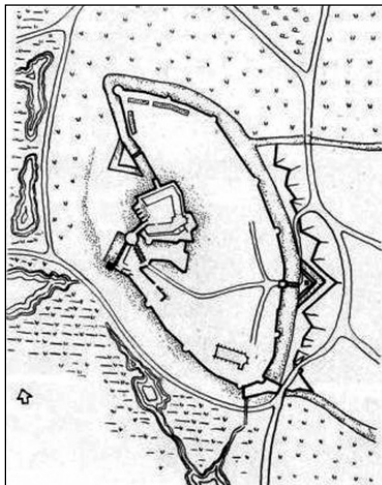
²⁵ FONT MÁRTA: *Siklós középkori története*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 57. o.

²⁶ FONT: *Siklós középkori története*. 59. o.

²⁷ GERŐ LÁSZLÓ: *Magyar várak*. Budapest, 1968, Műszaki Könyvkiadó, 72. o.

²⁸ *Siklós, Vár. Tájak - Korok - Múzeumok Kiskönyvtára (TKM) 96. szám. 1987.*

megközelítésére szolgáltak. A XV. században létrejött utcarendszert a mai Batthyány Kázmér utca és a Vajda tér őrizte meg, a Batthyány K. u. szinte eredeti vonalvezetésével maradt fenn.

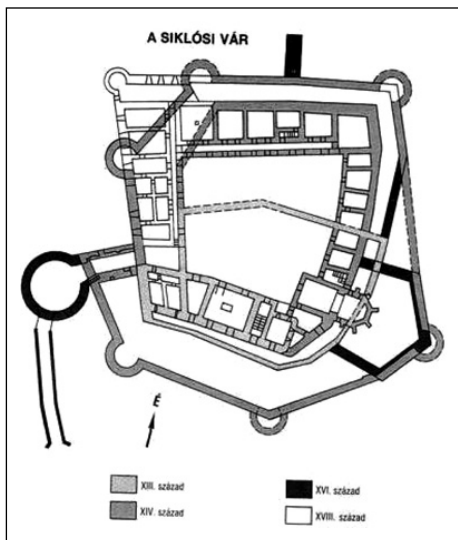
2. ábra. Joseph Haüy felmérése (1686.)
(Forrás: FONT: Siklós középkori története. 11. kép)

Jellemzően a külső várkapuk előterében összefutó utak alkotja teresedéseken, valamint a főbb közlekedési útvonalak kereszteződéseiben jöttek létre a középkorban a piacterek. Így történt ez Siklóson is, ami már a XIII. század végén vásáros helyként szerepelt.²⁹ A XIV. század közepére már vonzó vásárközpont lett az uradalmi központból, majd a XV. században elnyerte az oppidum, vagyis mezővárosi rangot.³⁰ Ez a váralja település bővülésének is kedvezett: erre a századra tehetjük a külső várfalon kívüli település létrejöttét. Ezt a településrészt a mezővárosokra jellemzően árok, tömésfalból készült sánc és sövénykerítés vette körbe, ez az úgynevezett palánk, amiről a török időkben maradtak ránk leírások (ld. később). Ez az időszak a hetivásároknak köszönhetően meghozta a kézműipar fejlődését is, ami jelentősen növelte Siklós regionális szerepét.

²⁹ FONT: Siklós középkori története. 67. o.

³⁰ FONT: Siklós középkori története. 72. o.

1507-ben a vár és a Siklősi uradalom Perényi Imre nádor kezébe került, aki 1509-1511 között a várat a kor hadászati szempontjai szerint alakította át. Haüy felmérése ezt az átalakított állapotot jeleníti meg. A külső várfalgyűrű északnyugati negyedét lebontották, így a vár magját Pécs felé szabaddá tették, azonban ezzel együtt megszűnt a gyúdi kapu és a vár megközelítése Pécs felől csak „csigavonalban”, a településen át, a mai Kossuth tér helyén lévő egykori kapun keresztül volt lehetséges (ld. 2. ábra). A várudvar és a külső terep között így létrejött szintkülönbséget egy derékszögben megtört vonalú, hídból, barbakánból és bekötő nyakfalszorosból álló védművel hidalták át.³¹ A belsővár körüli falszorost feltöltötték és ágyúteraszokká alakították, a várkapolna mögött és a külső fal déli sarkánál ötszögletes bástyát építettek. (A vár építési periódusait a **3. ábra** szemlélteti.) Ezt az erős, de muníció hiányával küszködő várat foglalta el a török 1543-ban, véget vetve ezzel a település virágzó gazdaságának.

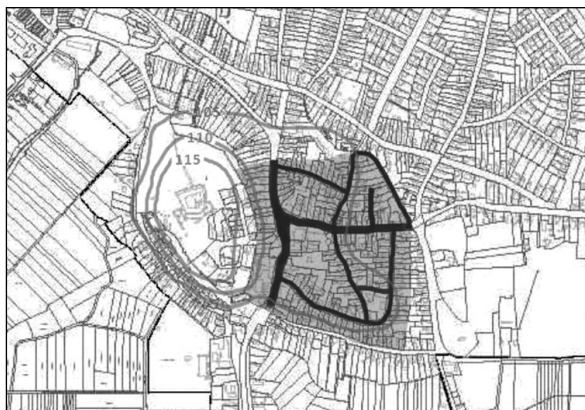

3. ábra. A siklősi vár építési periódusai
(Forrás: Siklős. TKM)

³¹ Siklős. TKM.

SIKLÓS A TÖRÖK IDŐKBEN (1543-1686)

A középkorban kialakult településről kevés korabeli forrás áll rendelkezésünkre. Utcarendszerét, kiterjedését csupán a Haüy-féle felmérésből és Evlia Cselebi török világutazó leírásából feltételezhetjük. Bár Haüy nem jelölte a külső várfalon kívül lévő települést, csupán néhány fontosabb utat ábrázolt, azok meglehetősen pontossággal azonosíthatók a mai utcahálózatban (**4. ábra**). A település belső utcahálózata tehát a XVI-XVII. századra már kialakult, ezt a szerkezetet a mai utcák is őrzik. A palánk feltételezhetően a terepi adottságoknak megfelelő legkedvezőbb helyen állhatott, helye és így a török kori külső város kiterjedése az utcák szintvonalakat követő futásirányából, a Haüy felmérésén ábrázolt utcák és védőművek indítása alapján, valamint Cselebi leírásának megfelelően rekonstruálható.

4. ábra. A palánk által körülvett török kori külső város feltételezhető kiterjedése és az egykori palánkon belüli utcák a mai utcahálózatban.

(Alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.)

Evlia Cselebi leírásából tudható, hogy a palánk nem fogta körül a várhegyet, mivel a világutazó beszámolója szerint: „...a belső vár nyugoti oldalának két helyén nádas, süppedékes ingovány van, minden oldalról pedig nagyon meredek és mély a körülete.”³² Ha megvizsgáljuk

³² EVLIA CSELEBI: *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664.* Ford. Karácson Imre. Budapest, 1985, MTA, 537. o.

a mai utcahálózatot, és azt összevetjük a topográfiai térképekkel és Haüy felmérésével, a következők állapíthatók meg: a Magyar u., Vörösmarty u. és Táncsics M. u. belvárosi szakaszának nyomvonalára egyértelműen követi a 105 m-es szintvonal futását, a mai Felszabadulás út, Magyar u. és a Széchenyi u. Haüy felmérésén is beazonosítható, a védművek pedig a felmérés tanúsága szerint a mai Berzsényi és Ady E. utcák vonalán futottak. Ez alapján feltételezésem szerint a palánk és így a XVII. századi város határa délen a mai Berzsényi u. vonalán futhatott, a Deák Ferenc u. nyomvonalának közelében északra fordulhatott, majd a ma is egy védőárok hatását keltő Kuluk köz után a mai Ady E. utca vonalához közel kanyarodhatott vissza a várfal felé (ld. 4. ábra). A Kuluk köz egykori védmű funkcióját megerősíteni látszik, hogy két oldalán napjainkban is beépítetlen telkeket találunk, továbbá óvó módon veszi körbe a zsákutcaként végződő Hunyadi utcát.

Evliya Cselebi Siklósról szóló úti leírásában „*a belső vár magas csúcsáig menve háromszoros erős kőfal*”-ról írt,³³ majd kitért az egyes „várak” bemutatására. Leírása szerint Siklós a „belső várra”, az „alsó várra” és a „külső városra” tagolódott. A külső várfalon belüli terület (Cselebinél az „alsó vár”) a leírás szerint 50 házból állt, míg a „külső város”, amely alatt a palánkon belüli települést kell érteni, „*árokkal és sorompófallal körülvett palánka erődtítmény, azonban nagyon erős tömésfala van, itt-ott tornyai vannak, bástyái csak töméses sövénykerítések*”,³⁴ továbbá „*nyolcszáz deszkatetejű és deszka udvarkerítésű alacsonyabb-magasabb tágas ház van benne, melyek mindegyikénél a paradicsomhoz hasonló kert van*”.³⁵ Ha figyelembe vesszük a szerzőre általában jellemző túlzásokat, akkor is elmondható, hogy Siklós erre az időre már viszonylag nagy méretű településsé fejlődhetett.

A török a keresztény templomokat dzsámikká alakította, és egy újat is épített: a mai Széchenyi és Vörösmarty utcák kereszteződésében létrejött kis téren épült fel Malkocs bej dzsámija, amely ma szépen felújított műemlék. Látogatható, napjainkban is tartanak benne péntekenként muzulmán istentiszteleteket. A palánkon kívül, a városból dél felé kivezető út mentén a Várhegy

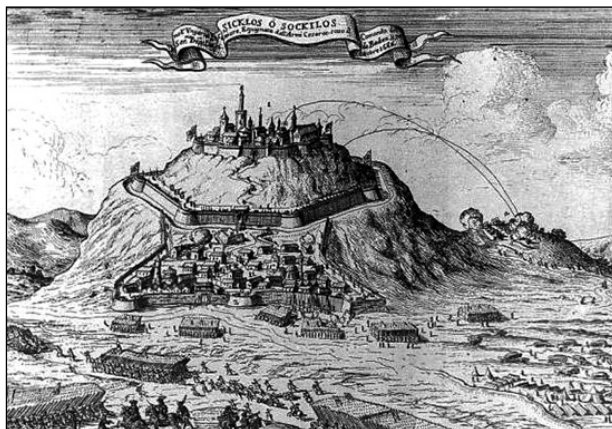
³³ CSELEBI: *Evliya Cselebi török világotató...* 536. o.

³⁴ CSELEBI: *Evliya Cselebi török világotató...* 537. o.

³⁵ CSELEBI: *Evliya Cselebi török világotató...* 537. o.

tövében fakadó hévforrások felett török fürdő is működött, bár pontos helye nem ismert. Mint ahogy a közeli Pécssett is, Siklóson is a hódoltság korában a középkori magyar, és a hódítók által meghonosított oszmán-török építészet együtt élő alkotásai sajátos városképet hoztak létre.

A település első ábrázolásai az 1686-87-es visszafoglaló harcokból maradtak ránk. A metszeteken jól kivehető a város hármas tagolása: a belső vár, a külső várfalgyűrű, valamint a palánk által közrefogott terület (**5. ábra**). Siklós városának a XVI-XVII. századból összesen 16 ábrázolása ismert.³⁶

5. ábra. Siklós 1686. évi ostroma
(Forrás: SZALAY: *Magyar várak...*)

A visszafoglaló harcok során a környék elnéptelenedett, a korábban művelés alá vont területeket visszahódította a természet. Szinte nyoma sem maradt a XV. századi virágzó gazdaságnak: a terület ismét mocsaras lett, a mezővárosban alig maradt polgári lakosság. Még a vár felrobbantásának gondolata is felmerült,³⁷ azonban erre szerencsére nem került sor. A XVII. század végén

³⁶ SZALAY BÉLA: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken (1515-1800)*. I. kötet: *A mai Magyarország*. Budapest, 2001. 37. o.

³⁷ SZITA LÁSZLÓ: *A török alóli felszabadulástól az 1848-1849-es szabadságharc bukásáig*. In: VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 111. o.

a környékbeli falvakban lassú népességyarapodás indult meg, amit a különböző nemzetiségek bevándorlása segített elő és gyorsított fel. A siklósi vár új birtokosa, gróf Caprara császári generális is szorgalmazta a betelepedéseket: ekkor érkeztek nagyobb számban németek, szerbek, horvátok és görög kereskedők az újjáéledő mezővárosba. 1727-től a környék erdeiben élő cigányokat is letelepedésre kötelezték. Ekkorra a vár már egy újabb főnemesi család tulajdonába került: 1728-tól a Batthyány család birtokolta Siklóst.

FEJLŐDÉS ÉS VÁROSIASODÁS A XVIII-XIX. SZÁZADBAN

A Batthyányiak alatt ismét megindult a gazdasági fejlődés, ez azonban a településszerkezetben nem hozott jelentős változást. Ha megfigyeljük a XVIII-XIX. században készült katonai felméréseken Siklós fejlődését, láthatjuk, hogy az utcák szerkezete alig változott, a település elsősorban a dűlőutak mentén terjeszkedett északi irányba, valamint a Pécs felé vezető országút mentén tapasztalhatunk kismértékű területi bővülést (lásd 6-8. ábra). A XVIII. századi kevés településszerkezeti változás közül kiemelendő az úgynevezett Cigányváros létrejötte a Várhegy délnyugati oldalán, a mai Váralja utca területén. Az 1727-28-ban ide telepített cigányság önálló közösséget alkotott, adót fizetett, és közösségből saját cigánybíróvá választhatott.³⁸ A település keleti határán

6. ábra. I. katonai felmérés (1780-1784.)
(Forrás: TÉKA)

7. ábra. II. katonai felmérés (1806-1869.)
(Forrás: TÉKA)

8. ábra. III. katonai felmérés (1869-1888.)
(Forrás: TÉKA)

³⁸ SZITA LÁSZLÓ: *A török alóli felszabadulástól...* 138. o.

temetők sora jött létre (református, izraelita, szerb és katolikus), amelyek egy idő után összenőttek.³⁹ A vásárhelyek (Flórián tér, Mária utca, Kossuth tér) ismételten kiemelt jelentőségűek lettek.

Érdekesség, hogy a belváros középkorban kialakult település-szerkezetében jelentős változás mind a mai napig nem történt. Ha egy 1856-ban készült, a belvárosi utcahálózatot és telekhatárokat ábrázoló rajzot összevetünk a ma aktuális alaptérképpel, látható, hogy az utcák nyomvonalai, sőt, néhol még a telekhatárok is közel változatlan formában élnek tovább napjainkban is (9. ábra).

9. ábra. A közel változatlan belvárosi utcarendszer és telekszerkezet bemutatása egy 1856-os rajz és a mai alaptérkép egymásra vetítésével

*(Forrás: Kiss: Az önkényuralom... 9. kép,
az alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.)*

A város, amely a XVIII. század második feléig nem mutatott valódi városi jelleget, a megélénkült kézművesiparnak és kereskedelemnek köszönhető gazdasági növekedés következtében a XIX. században építészeti karakterében is fejlődésnek indult. A városiasodás folyamatát az 1847-ben megkötött örökváltási szerződés

³⁹ KOLLER ÉS TÁRSA TERVEZŐ KFT.: *Siklós város szabályozási terve - Egyeztetési anyag*, Pécs, 1999. 11. o.

indította el. A polgári átalakulás iránt elkötelezett haladó szellemű földbirtokos, Batthyány Kázmér a szellemi-politikai haladás és a gazdasági érdekek hatására kötötte meg a szerződést a mezővárossal.⁴⁰ A városias településkép a XIX. század második felében kezdett kialakulni, és a XX. század elejére Siklós már határozottan városi képet mutatott. Kikövezték a belvárosi utcákat, az akkor Pécsi utcának nevezett főutcán (a mai Felszabadulás úton) felépültek a kereskedők, hivatalnokok és módosabb polgárok többszintes házai. Vendéglők, szállodák, hitelintézetek és segélyező egyletek székházai épültek. 1860-ban megépítették a neoromán városházát a Kossuth téren, ami 1890-ben kapta a nevét, amikor is a városvezetés egységesítette a házak számozását és döntött bizonyos utcák, terek nevééről.⁴¹ A város több jelentős épülete épült fel ekkor, és Siklós ebben az időszakban virágzó kisvárossá fejlődött.

Siklós műemlékeinek és helyi védettség alatt álló épületeinek többsége ennek az időszaknak az emlékét őrzi. A XIX. század közepe és a XX. század eleje között épített historizáló, romantikus, eklektikus vagy szecessziós stílust követő, védettséget élvező épületek jelentős része a Felszabadulás úton és a Kossuth téren, továbbá az Ady Endre, Mária, Szabadság és Széchenyi utcákban áll.⁴² Ebből következtethető, hogy a századforduló virágzó időszakában ezeken a területeken volt a legjelentősebb a városias fejlődés. A várfalon belüli, a Várhegy domborzata által meghatározott területeket és a belváros keleti részét azonban kevésbé érintették a XIX. századi építkezések. Ezeken a területeken (Vajda tér, Berzsenyi u., Kálvin u., Deák Ferenc u., Hunyadi u.) idősebb, barokkos jellegű, valamint földszintes, népies jegyeket viselő lakóházakat találunk nagy számban, számos épület védettség alatt áll. Míg a település központi és észak-északnyugati része jelentős fejlődésen ment keresztül, az egykori palánk déli, délkeleti, keleti oldalán megőrződött a mezővárosi jelleg és a falusiasabb beépítési mód.

⁴⁰ SZITA LÁSZLÓ: *A török alóli felszabadulástól...* 170. o.

⁴¹ KISS Z. GÉZA: *Az önkényuralom és a dualizmus kora (1849-1914)* In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 201. o.

⁴² Siklós Város Önkormányzata Képviselő-testületének a város közigazgatási területének helyi építési szabályzatáról szóló 30/2004. (XI.26.) számú önkormányzati rendelete (HÉSZ) 4. számú melléklete: *Építészeti értékek Siklós belvárosában*, 2004.

A városiasodás lendületét és a jómódot a trianoni békediktátum egy csapásra derékba törte. Az ország településszerkezetében addig betöltött biztos vásárváros szerep megingott, az utódállamok közti korlátozott együttműködés, a kedvezőtlenülé váló forgalmi viszonyok és a Jugoszláviával fennálló rossz politikai viszony igen rosszul érintette Siklóst. A korábban a Dráván túlra is kiterjedő gazdasági vonzaskörzet drasztikusan lecsökkent, 1921 után már csupán magára a siklósi járásra terjedt ki.⁴³

SIKLÓS XX. SZÁZADI FEJLŐDÉSE

A város XX. századi növekedésére, fejlődésére elsőként a vasút megépülése volt hatással. Ekkor épült meg a Táncsics Mihály utca folytatása a településtől északkeleti irányban található vasútállomásig. Az egyenes, tervezett utca mentén fasort telepítettek. Szintén a vasútfejlesztésekhez kapcsolódik a vasútállomástól északkeletre megnyitott Petőfi Sándor utca beépítése is 1926-ban. A 2-3 szintes téglalapú épületekből álló vasutas „lakótelepet” építéskor modernitása miatt „Amerikának” keresztelték el a városlakók.⁴⁴

1926-ban 20 utca is új nevet kapott: a Cigányvárost ekkor keresztelték át Váralja utcára, több utca pedig jeles történelmi személyek után kapta új nevét.⁴⁵ 1935-ben megépítették a Gyúdi sétányt, ami mentén sportpályát létesítettek. Az utat szegélyező gesztenyefa-sor ma védelem alatt áll. A hosszú, egyenes utca a Flórián térről indul, amely a belváros Pécs felőli kapuja. Bár elvesztette egykori kereskedelmi funkcióját és piactér jellegét, rendezésére és parkosítására nagy gondot fordított a város. 1944-ben itt épült fel a postapalota Hidegkuti Andor tervei alapján, így ma is fontos szolgáltatásoknak ad otthont a tér.

A városfejlesztés legfőbb kérdése általában az, hogy milyen irányban határozza meg a település további fejlődését. Siklóson a két világháború között két fő irányzat vetélkedett egymással: az egyik a vasútállomás és a Horthy utca közötti területnek, a város északi-északkeleti részének a beépítését szorgalmazta, míg

⁴³ NAGY IMRE GÁBOR: *Siklós története a két világháború között (1921-1944)*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 245. o.

⁴⁴ NAGY I, G.: *Siklós története...* 286. o.

⁴⁵ NAGY I, G.: *Siklós története...* 286. o. 20. sz. táblázat

a másik fejlesztési irány képviselői nyugatra kívántak terjeszkedni.⁴⁶ 1943-ban a Gyúdi úttól nyugatra megépítették a szabályos négyzethálós utcarendszerű „Pengő-negyedet”, aminek az utcáit a történelmi Magyarország városairól nevezték el Zombori, Kassai, Pozsonyi és Aradi utcának. Végül azonban az első irány képviselőinek javaslata mutatkozott előnyösebbnek, és a század folyamán a Gyúdi út és a Táncsics Mihály utca közötti terület épült be, kialakítva a ma is látható utcaszerkezetet.

A század második felére jellemző lakásépítési láz Siklóst sem kerülte el. A szocializmus lakótelepei itt is megjelentek, sokszor rossz elvarrt településszövetet hagyva maguk körül, mint például a Felszabadulás út és a Gyúdi út között lévő terület szűk, elszakadó útjai, zsákutcái, bizonytalan telekvégei.⁴⁷ További úszótelkes panelépületeket és a hozzájuk tartozó „garázsutcákat” találhatunk a Vértanúk útja és az Iskola utca környékén, amik – mint sok más településünkön – a hagyományos utcaszerkezetbe és városi szövetbe való durva beavatkozás példáiként jelennek meg Siklóson is.

Összességében elmondható, hogy a XX. század első felének beépítései már élesen eltérnek a történelmi városmag utcahálózatának organikusságától, tervezettek, szabályosak, merevek, és szinte egyáltalán nem alkalmazkodnak a meglévő településrészek morfológiájához és a mikrodomborzati adottságokhoz. A leírt beavatkozásokat, új építéseket a **10. ábra** mutatja.

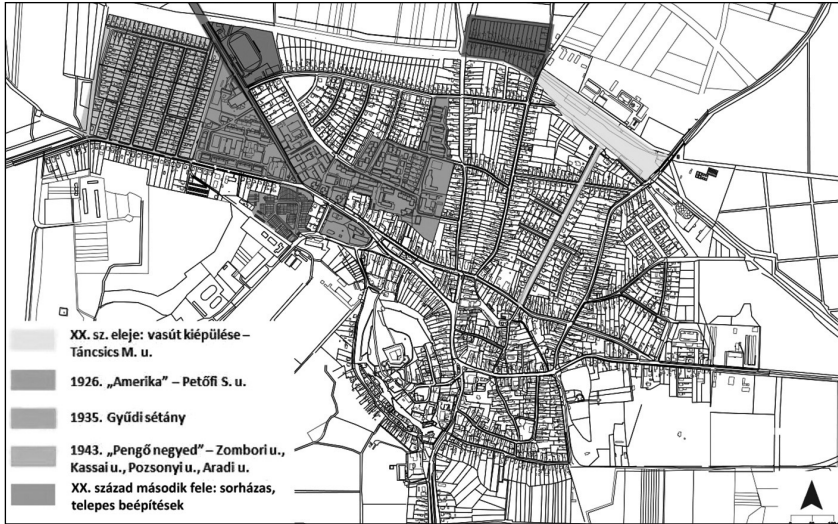
A VÁROS JELENE ÉS JÖVŐKÉPE

Siklós az elmúlt évszázadok során mindig a környék közigazgatási, gazdasági és kulturális központja volt, ezt a szerepét ma is őrzi. Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként határmenti pozícióba került város azonban „egy helyben toporog”. A Siklósi kistérség mikroközpontokat tartalmazó policentrikus kistérségnek minősül, Siklós szempontjából meghatározó a szomszédos idegenforgalmi központ, Harkány lendületes fejlődése. A településre bejáró foglalkoztatottak nagy száma Siklós foglalkoztatási mutatóit rontja.⁴⁸ Emellett a megye-

⁴⁶ NAGY I, G.: *Siklós története...* 285. o.

⁴⁷ KOLLER: *Siklós város szabályozási terve*. 10. o.

⁴⁸ PIRISI GÁBOR-TRÓCSÁNYI ANDRÁS: Átalakuló kisvárosok a Dél-Dunántúlon. *Földrajzi Értesítő* 2006. LV. évf. 1-2. füzet, 100. o.

10. ábra. Siklós fejlődésének fontosabb mozzanatai a XX. században
(Alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.)

székhely, Pécs elszívó hatása is jelentős. Fontos lenne tehát a helyi munkaerőpiac és a vásárváros funkció ismételt fellendítése, kapufunkció kialakítása a határon átívelő kapcsolatok kihasználásával, mélyítésével.

Siklós fejlesztésében elsősorban a turizmusra helyezhető hangsúly, mivel a város ebből a szempontból kedvező adottságokkal rendelkezik. Több épülete, utcája a várostörténet szempontjából jelentős emlékeket őriz. Elsődleges idegenforgalmi célpont az 1929-ben műemlékké nyilvánított és 2010-2011 folyamán minőségi felújításon átesett, modern látogatóközponttal bővült vár és annak műemléki környezete, amibe a Kossuth tér, valamint a Felszabadulás út és a Táncsics utca egy része is beletartozik. Már az 1999-ben készült szabályozási tervben felmerült az a probléma, hogy a Felszabadulás út nyugati, majd északra forduló utcasora, ahol a házak még nem tapadnak közvetlenül a várfalra, rendezetlen kertvégekkel néz a Várhegy felé.⁴⁹ Ennek rendezése (pl. a beépítés keretessé történő bővítése) során egy

⁴⁹ KOLLER: *Siklós város szabályozási terve*. 50. o.

új, akár búcsúk, vásárok céljára használható utca lenne kialakítható, így hasznosíthatóvá válna ez a jelenleg elhanyagolt terület is. A várfallal közvetlen határos telkek esetében azonban a városfal védelme érdekében a keretes beépítést kerülni kell, ennek megfelelően Siklós város építési szabályzata ezeken a telkeken az épületek hátsó traktusának telken belüli határát is szabályozza, és legalább 8,5 méteres hátsókertet ír elő.⁵⁰ A szabályozásokat betartó építkezésekkel elősegíthető a terepadottságokhoz illeszkedő beépítettség, megőrizve a XX. századig Siklóstra jellemző organikus fejlődést, továbbá a Várhegy és a Felszabadulás út közötti terület is kihasználható értékévé válhat a városszerkezetnek.

Mind a turisták, mind a városlakók számára fontos helyszín a város fő ütőere, a Felszabadulás út. Megújítása – az út- és járdaburkolatok javítása, egységes kialakítása, a zöldfelületek és parkolási viszonyok rendezése, új utcabútorok kihelyezése, valamint a gyalogosok számára minél nagyobb terület biztosítása – várhatóan a belváros központjához a jelenleginél méltóbb megjelenést és használatot biztosít majd ennek az utcának, amely épületeiben Siklós XIX. századi lendületes fejlődésének emlékét őrzi. Ugyanígy a Várhegy déli oldalához tapadó hangulatos, ám leromlott műszaki állapotú Cigányváros fejlesztése is indokolt lehet. Ez elsősorban az itt lakók életminőségének javítását szolgálná, de hangulatára, különleges településszerkezeti elhelyezkedésére tekintettel a terület turisztikai célú bemutatása is megfontolható. A vár mellett a másik kiemelkedő építészeti látványosság a szintén műemlékké nyilvánított Malkocs bej dzsámi, ami 1993-ban a műemléki helyreállítás kiemelkedő minőségét elismerő Europa Nostra díjban részesült.

1977-ben a közeli Máriagyűdöt a frissen várossá nyilvánított Siklóshoz csatolták. A korábban önálló község fontos búcsújáró hely, Mária-kegyhely, évente több ezer zarándok fordul meg itt. Fontos megemlíteni továbbá a Villány-Siklós borutat is: Villányban országos hírű vörös-, míg Siklóson fehérborokat kóstolhat meg a látogató. Mindemellett a térség hévforrásainak

⁵⁰ Siklós Város Önkormányzata Képviselő-testületének a város közigazgatási területének helyi építési szabályzatáról szóló 30/2004. (XI.26.) számú önkormányzati rendelete (HÉSZ)

vonalaiba Siklós is belesik, így a városban is működik gyógy- és termálfürdő, amelynek bővítése jelenleg is folyik. Látható tehát, hogy számos érték található a városban. A meglévő vonzerők megőrzésével és folyamatos fejlesztésükkel Siklós Dél-Baranya kedvelt turisztikai célpontjává válhat a jövőben.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalásként elmondható, hogy Siklós mind történelme, mind pedig településszerkezete szempontjából érdekes és értékes városa a Dél-Dunántúlnak. A település utcahálózatában, műemlékeiben ma is őrzi múltját. A belvárosi, a szintvonalakra és természeti adottságokra érzékenyen reagáló utcák az évszázadok során szinte változatlanok maradtak, ugyanakkor a XX. század erőszakos, a mikrodomborzati adottságokat figyelmen kívül hagyó szabályos utcarendszerű és telepes beépítései jól elkülöníthetők az ősi településszerkezettől. A városban az elmúlt években megkezdett fejlesztések biztosíthatják, hogy a trianoni békediktátum következtében periférikus helyzetbe került település idegenforgalmi központként, minőségi életfeltételeket kínáló lakóhelyként ismét virágzó kistérségi központtá válhasson a jövőben.

Siklós fejlődésének a környezeti elemek (talaj, víz) ma is háttér szabnak. A településmagtól délre eső, magas talajvíz-állású területeken megfelelő előkészületek nélkül építkezni ma sem lehet. A legelőnyösebb irány a város területének növekedéséhez a Villányi-hegység előterének hegylábi lejtői felé képzelhető el, a talajadottságoknak megfelelően azonban itt is csak a 130 m-es tengerszint feletti magasságig. A természeti adottságokkal összhangban álló területhasználattal és a terepadottságokhoz illeszkedő új beépítésekkel megőrizhetők, ideális esetben akár tovább is növelhetők a város kialakult településszerkezetének évszázadok alatt létrejött és napjainkig megőrződött értékei.

Irodalom

- EVLIA CSELEBI: *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1660-1664*. Ford. Karácson Imre. Budapest, 1985, MTA
- FONT MÁRTA: *Siklós középkori története*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 55-76. o.
- GÉCZI RÓBERT: *Városi talajok*. 2007. Elérhető az interneten: http://www.geography.hu/geographer/geczi_robort/GR_varosi_talajok.pdf (Utolsó letöltés: 2012. december 1.)
- GERŐ LÁSZLÓ: *Magyar várak*. Budapest, 1968, Műszaki Könyvkiadó
- GYENIZSE PÉTER: *A természeti adottságok hatása a délkelet-dunántúli települések fejlődésére*. Intézet. Pécs, 2010, PTE-TTK Földrajzi Intézet.
- GYENIZSE PÉTER-LOVÁSZ GYÖRGY: *A természeti környezettípusok és a települési alaprajz kapcsolata Baranya megye déli részén. Földrajzi Értesítő* 1996. XLV. évf. 3-4. füzet. 205-219. o.
- KISS Z. GÉZA: *Az önkényuralom és a dualizmus kora (1849-1914)* In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 175-226. o.
- KOLLER ÉS TÁRSA TERVEZŐ KFT.: *Siklós város szabályozási terve – Egyeztetési anyag*. Pécs, 1999.
- NAGY ÉRSZÉBET: *Siklós területének története a magyar honfoglalásig (Régészeti emlékek)*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 31-54. o.
- NAGY IMRE GÁBOR: *Siklós története a két világháború között (1921-1944)*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 245-314. o.
- PIRISI GÁBOR-TRÓCSÁNYI ANDRÁS: *Átalakuló kisvárosok a Dél-Dunántúlon. Földrajzi Értesítő* 2006. LV. évf. 1-2. füzet, 87-108. o.
- Siklós Város Önkormányzata Képviselő-testületének a város közigazgatási területének helyi építési szabályzatáról szóló 30/2004. (XI.26.) számú önkormányzati rendelete (HÉSZ)
- HÉSZ 4. számú melléklet: *Építészeti értékek Siklós belvárosában*, 2004.
- SZALAY BÉLA: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken (1515-1800)*. I. kötet: *A mai Magyarország*. Budapest, 2001.
- SZITA LÁSZLÓ: *A török alóli felszabadulástól az 1848-1849-es szabadságharc bukásáig*. In. VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai*. Siklós, 2000, Siklós Város Önkormányzata, 107-174. o.
- Siklós, Vár. Tájak – Korok – Múzeumok* Kiskönyvtára (TKM) 96. szám. 1987.

VÁTI NONPROFIT KFT: Dél-Dunántúli régió/Baranya megye/Siklói kistérség/Siklós. Települési helyzetkép. <https://teir.vati.hu/> (Utolsó letöltés: 2012. június 23.)

A topográfiai térkép és a katonai felmérések forrása:
TÉKA - Tájérték Kataszter. <http://tajertekar.hu/> (Utolsó letöltés: 2012. március 28.)

Ábrajegyzék

1. ábra: Régészeti lelőhelyek Siklós közigazgatási területén (*Készült NAGY: Siklós területének története... alapján, a topográfiai térkép forrása: TÉKA*)

2. ábra: Joseph Haüy felmérése (1686.) (*Forrás: FONT: Siklós középkori története. 11. kép*)

3. ábra: A siklói vár építési periódusai (*Forrás: Siklós, TKM*)

4. ábra: A palánk által körülvevett török kori külső város feltételezhető kiterjedése és az egykori palánkon belüli utcák a mai utcahálózatban. (*Alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.*)

5. ábra: Siklós 1686. évi ostroma (*Forrás: SZALAY: Magyar várak...*)

6. ábra: I. katonai felmérés (1780-1784.) (*Forrás: TÉKA*)

7. ábra: II. katonai felmérés (1806-1869.) (*Forrás: TÉKA*)

8. ábra: III. katonai felmérés (1869-1884.) (*Forrás: TÉKA*)

9. ábra: A közel változatlan belvárosi utcarendszer és telekszerkezet bemutatása egy 1856-os rajz és a mai alaptérkép egymásra vetítésével. (*Forrás: Kiss: Az önkényuralom... 9. kép, az alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.*)

10. ábra: Siklós fejlődésének fontosabb mozzanatai a XX. században (*Alaptérkép forrása: Koller és Társa Tervező Kft.*)

ABSTRACT

The aim of my study was to unfold examination methods which can provide us with a better understanding of a settlement's structure, its formation and development together with those conditions which can determine a settlement's future growth. This knowledge can help in the decision making of the future town development policies as well. My aim was to demonstrate this through the example of a valued but less well-known town from the South Transdanubian region. Siklós is a friendly historical Hungarian town which still preserves its small town

atmosphere in its buildings, in the street and square structure, in the social and economic structure and in its cultural heritage. From its urban form and historical buildings we can read the past, understand the present and appoint the future goals. My research is based on other published studies and on the examination of historical maps, descriptions and depictions, aerial photographs, ground-mechanical expert opinions as well as current building regulation laws.

Keywords: Siklós, urban history, urban planning, settlement structure and urban form, environmental conditions, soil mechanics